

Cynthia Ozick

Človeški obraz književnosti

Ves čas sem čutil, da se gibljem med dvema skupinama, ki sta bili resda primerljive bistroumnosti, iste rase, skoraj podobnega socialnega izvora, približno enakega zaslužka, vendar sta skoraj povsem nehali komunicirati in sta imeli v intelektualni, moralni in psihološki klimi tako malo skupnega ... kot da bi bil človek prečkal ocean.

Dve kulturi in znanstvena revolucija, C. P. Snow

Disraeli je v svojem romanu *Sybil* govoril o "dveh narodih", bogatih in revnih. Po več kot stoletju napredka je sintagma (in resničnost) žal še vedno ustrezna. Toda v manj kot treh desetletjih, odkar je C. P. Snow postavil tezo o "dveh kulturah" – o razkolu zaradi nerazumevanja med znanstveno in literarno elito –, se je stanje tistega, čemur še vedno radi pravimo kultura, tako drastično spremenilo, da so argumenti C. P. Snowa skoraj povsem razvodeneli. Njegov rojak in najznamenitejši zbadljivec, kritik s Cambridgea, F. R. Leavis, je nad njegovimi hipotezami že od začetka vihtel bič. "Snow," je dejal, "jezdi na dvigajočem se valu klišejev," "ne ve, kaj je literatura," in "ne zna koristno uporabiti nobene intelektualne discipline." Poleg tega pa – in tu je Leavis spustil svoj zadnji krik – "obstaja zgolj ena kultura".

Čas je pokazal, da je bilo obema odmerjeno zmotno prepričanje, Leavisu morda še bolj kot Snowu. Ko je leta 1959 Snow objavil svoje delo *Dve kulturi in znanstvena revolucija*, smo imeli za sabo že več kot dobrih sto let, da smo se privadili pojmovanju znanosti kot večsmerne pustolovščine – na ducate in ducate disciplin, vsaka skoraj narod zase, s svojo vlado, psihologijo, entelehijo. V času, ko so bili brivci kirurgi, bi se še dalo postulirati, denimo, enotno zdravniško kulturo; toda dandanes ne pričakujemo, da nam bo zobozdravnik oskrbel zlomljeno pogačico ali da se bo naš ortoped ukvarjal s kardiologijo. Poleg tega ugotavljamo, da bi znal biti oftalmolog, ki se spozna na

roženico, malce nezanesljiv pri zdravljenju mrežnice. Inženirji so za več svetlobnih let oddaljeni od astrofizikov. Topologija se razlikuje od topografije, paleobotanika od paleogeologije. Pri neprestanem ponavljanju, da je znanstvena kultura specialistična kultura – le kdo tega ne ve? –, tvegamo, da bomo zajezdili dvigajoči se val klišejev. In vendar je znanost, ki se množi, drobi, vročično išče nepovezane cilje, pravzaprav veja politeizma, ali bolje, animizma: vsako zrnce snovi, vsaka pot konceptualizacije ima svojega vladajočega duha, svojega zadolženega zakonodajalca in usmerjevalca prometa. Raznolikost v raziskovanju in v podrobnosti se spuščajoč empirizem sta značilna za znanost, odkar – ja, odkar je alkimija postala fizikalna kemija (in pred nedavnim superprevodnost); odkar je čajnik dal navdih za lokomotivo; odkar si je Ikar snel voščena krila in poletel kot Pan Am; odkar je Arhimed skočil iz svoje kadi in stekel v Einsteinovo morje.

Snow je seveda vse to vedel – rad se je imel za izjemnega znanstvenika, ki piše romane – in se kljub temu odločil, da iz odkruškov napravi monolit. Zakaj je to storil? Da bi eno enotnost zoperstavil drugi. Čeprav bi pred tridesetimi leti pojmovanje raznolike znanstvene kulture kot enotne lahko obveljalo za polemično domislico, pa pojmovanje literarne kulture kot ene same sile ali navzočnosti očitno ni bilo napačno. Prav to je pomenila miroljubna beseda "humanistika". In to je imel v mislih tudi Leavis, ko je Snowu zarohnel nazaj, da je vredno imeti le eno kulturo. "Ne razumite me narobe," je vztrajal Leavis, "ne zahtevam, da bi morali kljubovati pospešenemu gibanju zunanje civilizacije (upam, da je sintagma sama po sebi dovolj zgovorna), ki ga določa razvijajoča se tehnologija, ali ga poskusiti celo zaustaviti ... Kar *hočem* reči, je, da taka skrb ni dovolj, še zdaleč ni dovolj." Ni dovolj, je utemeljeval, za "človeško prihodnost ... ki se povsem zaveda svoje polne človeškosti". Za Leavisa je bila tehnologija le zunanja lupina okoli kulture, in naloga literature (vročega jedra v samem središču kulture) ni bila znanosti nasprotovati, temveč jo počlovečiti. Le v Snowovi nesrečno zmedeni glavi je bila literatura ločena od znanosti; Snow je komajda razumel, čemu je literatura namenjena. Kar pa ni nič presenetljivega, saj je Snow, se je rogal Leavis, svoje ideje o literarnih intelektualcih pobiral iz "recenzij v nedeljskih časopisih".

Nikdar si ni bilo lahko predstavljati poenotene podobe znanosti, zaradi česar raje govorimo o "znanostih". Toda še do pred nedavnim je bilo samoumevno, da (kljub strmoglavemu zatonu

resne, visoke umetnosti) v humanistiki obstaja ubran jezik tankočutnosti, združujoča spodbuda k povezovanju v celoto, predvsem pa prepričanje o povezanosti ljudi – četudi je bilo slednje občasno obarvano z določeno mračno nostalgijo, brez katere bi boljše shajali. Snow je literaturo in znanost prikazoval kot dve razjarjeni vojski. Leavis je oznanjal, da obstaja le ena vojska z literaturo na čelu. Vendar je bilo jasno, da sta tako Snow kot Leavis – navkljub vsemu njunemu vzajemnemu nasprotovanju – na kraljestvo književnosti gledala kot na nedotaknjeno in trajno moč.

To občutenje literarne kulture kot žareče celovitosti – resnično je šlo za občutek, vzgib, vzkip idealizma – je danes povsem zamrlo. Prijeten izraz, ki ga je povzemal – *belles lettres* –, je skoraj arhaičen in zagotovo oslabil: zaudarja po vezavi v usnje zaradi denarja, po pozah. Toda nekoč je bil dovolj uporaben. Pojem *belles lettres* je predstavljal povezujočo nit opazovanja in civiliziranja čustev. Pomenil ni toliko, da je književnost lepa, kot da je hiša književnosti hkrati humana in nerazdvajajoča ne glede na to, kako preprosta je oblika oken in kdo kuka skozi. Pesniki, učenjaki, novinarji, knjižničarji, romanopisci, dramatiški, umetniški kritiki, filozofi, otroški pisatelji, zgodovinarji, politični teoretiki in vsi drugi so morda resda prebivali v različnih sobah z različnim pohištvom, toda neizpodbitno so živeli v eni hiši pod skupno streho in z množico povezujočih vrat in hodnikov. In včasih so pesnik, učenjak, esejist, filozof itn. živeli drug ob drugem v eni glavi – tako raztegljiv in skrčljiv je bil humanistični princip. Celota brez šivov (pa čeprav zgolj iluzorična) ni nikoli implicirala zaklenjenih in ločenih sobic.

In danes? Ozrite se naokoli. "Književnost" danes spominja na bojišča, posejana s tisočimi sovražniki, na "žanre", podobne trdnjavam, na poklice, izolirane z jarki, polnimi krokodilov. Živo tkivo intuicije in sklepanja, ki je hranilo skupno telo humanistike, se je natrgalo zaradi nepričakovane zasedbe specialistov. Da bi posnemali znanosti? Toda saj ne slišimo pogosto o astronomih, ki prezirajo molekularne biologe; v znanosti je najbrž naravno, da znanje kot živo srebro steče v razpoke.

V nekdanji skupnosti književnikov so prišle v modo frakcije, naloga frakcij pa je preziranje. Milo in spoštovanja vredno izjavo Mathewa Arnolda, njegovo odprto in velikodušno definicijo literature, ki jasno predvideva plemenito vključujočnost – "najboljše, kar vemo in o čemer razmišljamo na svetu" –, sodobniki napadajo in se ji posmehujejo. Kaj drugega lahko danes vse to pomeni, če ne "kanona", in kaj drugega lahko veljavni kanon pomeni, če ne

nazadnjaške, rasistične, seksistične in elitistične zaprtosti? Politika se trudi odpraviti pomanjkanje zanimanja; kar se predstavlja kot prirojeno, svojstveno, ne velja za nič več kot vnaprejšnjo sodbo. Vse skupine so sumljive, nobeni ni dovoljeno dati na ogled svojega blaga, ne da bi bila obtožena pridobljenih pravic ali ideološke imanence. Od tistega, čemur je Arnold pravil igra duha, se zahtevajo priporočila in dokazovanje legitimnosti. "Naši organi kritike," se je leta 1864 (v času, ki tako kot naš ni bil nedolžen) pritoževal Arnold, "so organi ljudi in skupin, ki morajo služiti praktičnim ciljem, in zanje so ti praktični cilji pomembnejši od igre duha."

In tako je tudi v našem času. Humanistična kultura se je kar naprej cepila in cepila, vedno zaradi strankarskega vpliva in posmehovanja. Včasih ni bilo nič nenavadnega, če so se pisatelji – Dreiser, Stephen Crane, Cather, Hemingway! – ukvarjali z novinarstvom, da bi okusili, kako deluje svet. Danes predstavljajo novinarji in pisatelji dve tuji si pasmi, vzgajani vsaka zase, kot da bi domišljija v celoti pripadala le eni in nikoli tudi drugi; kot da bi bila družbi in instinktu namenjena odtujitev. Ta dva ceha uporabljata celo nasprotujoči si metodi: novinarje silijo, da razkrijejo skrivnosti že v uvodni vrstici; pisatelji namigujejo, ustvarjajo napeto pričakovanje in čakajo do zadnje vrstice, da spustijo mačka iz žaklja. Dickens se je utapljal v novinarstvu, odlikoval v stenografiji, poročal s sodišč in urejal aktualno periodiko.

V literarnih inštitucijah ima Jacques Derrida avtoriteto, kakršno je imel Duns Scotus v srednjeveški sholastiki – in avtoriteta, ne literatura, je tista, ki v glavnem zaposluje fakultete. Profesorji pod krinko odpadništva ali upornišva klečeplazijo pred dogmo. Oddelki za anglistiko so naskočili teorijo, kulturo pa uporabljajo kot orodje za ponazoritev doktrinalnih principov, naj bodo marksistični ali lacanovski. Igra duha se umika pridruževanju in podpiranju. Univerzitetni predavatelji še nikoli niso bili tako odrezani od ustvarjalne vročice živih ali mrtvih pesnikov, kot so danes.

In tako dalje: pesniki trivializirajo romanopisce, romanopisci pesnike. Oboji trivializirajo kritike. Kritiki trivializirajo recenzente. Recenzenti protestirajo, da so tudi oni kritiki. Avtorji kratkih zgodb zagovarjajo preobrazbe, ki niso na voljo romanopiscem. Romanopisci razglašajo neprimerljive odlike dolgega zamaha. Romanopisci esteti, ki literaturi ne priznavajo pravice do moralnih namenov, bojkotirajo romanopisce moraliste. Moralisti očitajo estetom izumetničenost, jalovost, solipsizem. Redki

esejisti se preskusijo v romanopisju. Redki romanopisci tvegajo pisanje esejev. Gostobesedneži sramotijo minimaliste. Pisci preproste proze se posmehujejo zapletenim stavkom. Profesorji gledajo zviška na komercialne izdajatelje. Avtorji fikcije se na smrt bojijo univerzitetnih založb. Tako imenovane province gojijo zavist in prezir do provincialnosti New Yorka. New York opazi v Kaliforniji in povsod drugod le kislo grozdje. Tako imenovani "mainstream" presoja, kateri avtorji so zadovoljivo univerzalni in katere je treba izgnati kot "lokalne". Tako imenovani lokalci, osleparjeni ali strahopetni ali oboje, se bojijo vsakršne svojskosti in poskušajo biti neosebni kot že uveljavljeni pisci. "Zvezdniki" – spomnimo se srečanja Mednarodnega PEN-a leta 1986 v New Yorku – se vedejo do manj znanih, kot da bi ti bili nevidni, nepomembni. Manj znani, poteptani, omalovažujejo zvezdnike.

In celo javna knjižnica, svojčas nesporna shramba najboljšega, kar vemo in o čemer razmišljamo, je pričela pokati, opušča svoje poslanstvo in izposoja polaroidne kamere in videokasete kot kak napol človekoljubni trgovski center za elektroniko. V lokalni knjižnici, ki jo obiskujem in za katero se zdi, da se je znebila temeljnih nesporazumov naše dobe, se šopiri polica za polico z v oči bijočimi označbami: *Tisoč in en način okraševanja*, *Potrošnikova moč*, *Kako ...*, *Umetnost kuhanja*, *Naj živi Hollywood*, *Poudarek je na vas*, *Kaj nas spravi v smeh* in še z mnogimi podobnimi kramljaškimi zvrstmi. Nikjer pa ni oznak za književnost, zgodovino, biografijo; ne Snowa ne Leavisa, o katerih sem morala razmisliti, da sem se lahko lotila tega eseja, niso imeli. (Nazadnje sem ju dobila v sosednjem mestu v resda precej manjši, zato pa bolj tradicionalni knjižnici.)

In čeprav je to v nasprotju s trenutno ustaljenim mišljenjem, literatura resnično govori o nečem. Govori o nas. Morda nas zato pritegne razmišljanje o kraljestvu književnosti kot o enotnosti, vsaj potencialni. Znanost, mrgoleča in raznolika, pripoveduje, kako so zgrajeni zemlja in nebo in mikrobi in insekti in naša sesalska telesa; literatura govori o pomenu končane gradnje. Ali če uvedem bolj transcendentno besedišče: znanost pripoveduje o božjem delu, literatura o našem delu. Če naše delo zanemarjamo (in kaj je naše delo drugega kot stremljenje), če se literarna kultura zruši v kup sovražnih si okruškov – v tekmece in zaničevalce, ki zahtevajo svoj kos zemlje in miselno nadvlado –, kaj nam bo potem dopovedovalo, da sestavljamo le eno človeško prisotnost?

Da bi spodbudil to požrtvovalno pripoved, je Matthew Arnold (danes sam med zavrženimi) vsakemu bralcu in kritiku svetoval, naj "poskuša poznati vsaj eno veliko literaturo poleg svoje; tem bolj se razlikuje od njegove, kolikor bolje". Ne odzema, temveč dodajati kraljestvu književnosti, da bi odkrili njegov človeški obraz.

Ideja, ki je – v času deset tisočih samoodcepičenih literarnih tehnologij – morda nezaželena, če ne celo zastarela.

Prevedla Breda Biščak

SODOBNOST

revija za književnost in kulturo

Letnik XLVIII, številka 12, 2000

Izdajatelj

Cankarjeva založba
Kopitarjeva ulica 2,
1512 LJUBLJANA

Naslov uredništva

SODOBNOST
Hribarjevo nabrežje 13,
1000 LJUBLJANA
Telefon 061 200 41 02

Naročila in reklamacije

Cankarjeva založba
Kopitarjeva ulica 2,
1512 LJUBLJANA
Telefon 061 302 695, 080 11 08

Tisk

TISKARNA TONE TOMŠIČ, d. d.

ISSN 0038-0482

Oblikovanje ovitka

Jani Bavčer, ARSENAL,
sodelavec Aleš Strajnar

Računalniški prelom
Janez Turk

Glavni urednik
EVALD FLISAR

Uredništvo
Sandra Baumgartner
Igor Bratož
Meta Kušar
Miloš Mikeln
Igor Škamperle
Milan Vincetič
France Vurnik
Ciril Zlobec

Lektorici
Alenka Kobler
Nuša Mastnak

Glavni urednik sprejema
sodelavce vsak ponedeljek
od 11. do 13. ure
v pisarni uredništva,
Hribarjevo nabrežje 13.

Sodelavce prosimo,
da prispevkom obvezno
priložijo disketo
(MS Word za Okna,
verzije 97, 95, 6.0).

Nenaročenih prispevkov
ne vračamo.

Naročnina
Cena enojne številke
v prosti prodaji je 800 SIT,
dvojne pa 1200 SIT.

Za naročnike
velja 20-odstotni
popust (7360 SIT letno,
plačljivo v dveh obrokih).

Cena za naročnike
v tujini je USD 79
ali protivrednost
v drugi valuti plus poštnina.

Revija izhaja
ob finančni pomoči
Ministrstva za kulturo
Republike Slovenije
in sponzorjev.

Stališča avtorjev
niso zmeraj tudi stališča
glavnega urednika
ali članov uredništva.